

І. В. Савченко
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
м. Київ

**БЕЛЯЄВСЬКЕ ВИДАННЯ “ШЕХЕРЕЗАДИ”
М. А. РИМСЬКОГО-КОРСАКОВА**

У Відділі формування музичного фонду Національної Бібліотеки України імені В.І. Вернадського (НБУВ) виявлене видання з рукописними позначками Миколи Андрійовича Римського-Корсакова. Автограф Римського-Корсакова знайдений у партитурі симфонічної сюїти “Шехерезада”. Цей найліричніший з творів композитора і дотепер є одним з популярних у скарбниці світової симфонічної музики. Цікавий факт визнання його “східності” – навіть у Єгипті, де існує багаторічна традиція: щовечора по радіо читають по одній казці з “Тисяча й однієї ночі”, це читання супроводжується музикою М.А. Римського-Корсакова¹. Завдяки своїй мальовничості сюїта, залишаючись одним із “обаятельнейших сказаний о Востоке в русской музыке”², неодноразово слугувала основою для хореографічних композицій. Як балетний твір “Шехерезада” вперше була поставлена в спектаклях “Російського сезону” в Парижі в театрі Grande Opera, потім у 1912 р. у Лондоні в театрі Covent Garden у спектаклях російського балету та у 1923 р. в Москві в Державному Академічному Большому театрі. У Києві на сцені Оперного театру “Шехерезада” як балетний твір вперше була виконана в сезоні 1945/46 р., а перша постановка була здійснена в евакуації, в Іркутську, у сезоні 1942/43 р.³ 9 червня 2001 р. у Києві відбулася прем'єра нової постановки балету “Шехерезада” на музику симфонічної сюїти Римського-Корсакова. У процесі добору різних видань симфонічної сюїти для цієї постановки “Шехерезади” співробітниками Національної бібліотеки України навесні 2001 р. і був виявлений автограф М.А. Римського-Корсакова.

Сюїта “Шехерезада” видана в Лейпцигу М.П. Беляєвим.

Бібліографічний опис видання: *Scheheresade: d'après “Mille et une*

nuits": *Suite Symphonique: pour Orchestre: Op. 35 / par N. Rimsky-Korsakow. - Partition. - Leipzig; St. Petersbourg: M. P. Belaieff; A. Buttner, [1889] (Stich und Druck der Roder'schen Officin in Leipzig; Inst. lith. de C. G. Roder, Leipzig.). - 227 с. ; 26 см. - Н. д. 178.*

Партитура без видавничої обкладинки, але у твердій оправі, зробленій пізніше. Титульний аркуш барвистий, прикрашений багатим східним орнаментом у червоно-синьо-зелено-золотих тонах. У його верхній частині присвята: *A M[onsieur]r Wladimir Stasoff*, перед вихідними даними: *Propriété de l'Editeur pour tous Pays*. Під номером опусу – видавничий перелік видів видань “Шехерезади”: *Partition; Parties d'orchestre; Viol. I, II, Vla. , Vclle. , Basse; Réduction pour piano à 4 m. par l'auteur.* (Видавничі номери 178-180).

На звороті титульного аркуша російською і французькою мовами викладено програму “Шехерезади”, вона така: *“Султан Шахриар, убежденный в коварстве и неверности женщин, дал зарок казнить каждую из своих жен после первой ночи; но султанша Шехерезада спасла свою жизнь тем, что сумела занять его сказками, рассказывая их ему в продолжении 1001 ночи, так что, побуждаемый любопытством, Шахриар постоянно откладывал ее казнь и наконец совершенно оставил свое намерение. Много чудес рассказала ему Шехерезада, приводя стихи поэтов и слова песен, вплетая сказку в сказку, и рассказ в рассказ.*

I. Море и Синдбадов корабль.

II. Рассказ Календера-царевича.

III. Царевич и Царевна.

IV. Багдадский праздник. Море. Корабль разбивается о скалу с медным всадником. Заключение”.

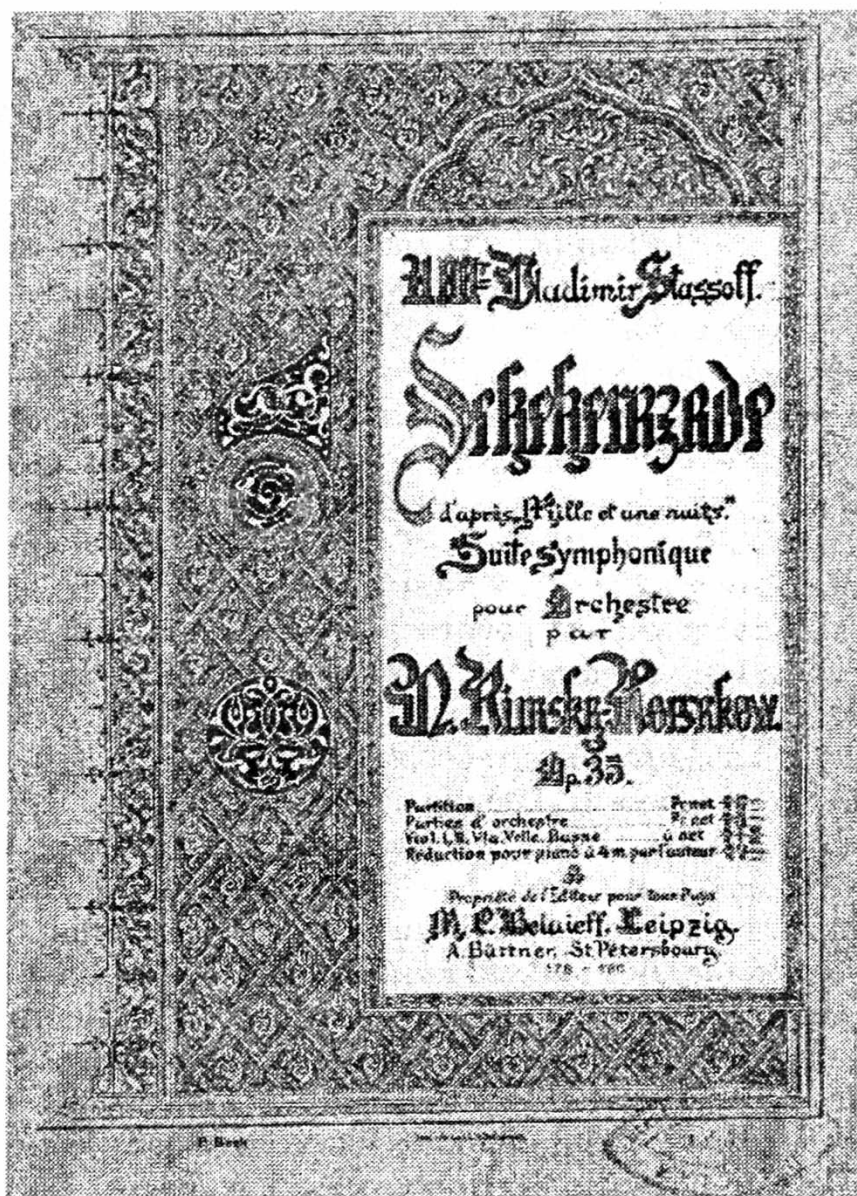
Назви всіх чотирьох частин сюїти в Програмі перекреслені чорним чорнилом. Під перекресленими частинами в російському варіанті Програми написано: “Вычеркнуто автором. Н. Р.-Корсаков”, а у французькому варіанті написано: “Тоже”.

Історія створення “Шехерезади” відома. У листах композитора, а також у його книзі “Летопись моей музыкальной жизни”⁴ неодноразово зустрічаються згадки про цей твір. Задум сюїти виник у М. А. Римського-Корсакова на початку 1888 р. У “Летописи...” композитор пише: *“В середине зимы, среди работ над «Кн. Игорем» и прочим у меня возникла мысль об оркестровой пьесе на сюжет некоторых эпизодов из “Шехерезады”, а также об увертюре на темы из Обихода. С таковыми намерениями и соответствующими*

им музыкальными набросками я и переехал с наступлением лета на дачу⁵. Докладніше процес роботи над “Шехерезадою”, формування ідеї програми твору простежуються при аналізі листів Миколи Андрійовича до О.К. Глазунова: “Водворившись здесь, я задумал выполнить во что бы то ни стало затеянную давно оркестровую сюиту на 1001 ночь”. Далі в листі від 25 червня 1888 р. Римський-Корсаков пише: “Вчера я совершенно покончил всю сюиту в 4 частях в виде начерно и сокращенно написанной оркестровой партитуры (карандашом). Сюита будет называться “Шехерезада”; особой программы не будет, 1 часть – “Prélude” (E dur), начальные аккорды которой Вам известны, II – “Рассказ” (h moll); III – “Rêverie” (G dur) и IV – “Восточный праздник”, пляска, словом, род багдадского карнавала (!) (e moll – E dur)”⁵. У наступному листі до Глазунова, написаному на початку липня 1888 року, Римський-Корсаков пише про продовження роботи над “Шехерезадою” і зазначає: “Думаю все-таки предпослать маленькую программу, хотя весьма общую”⁶.

У автографі партитури, що зберігається в Російській національній бібліотеці (колишня Публічна бібліотека) у Санкт-Петербурзі, є вказівки Римського-Корсакова на точну дату створення сюїти: “Сочинение начато 1-го июня и окончено 29 июля. Р.-К.”. На титульному аркуші автографа перераховані такі назви частин: *I Prélude, II Ballade, III Nocturne, IV Finale et Postludium*. Вони також перекреслені, як і вся наступна сторінка з програмою сюїти. Програма, викладена в автографі партитури, відрізняється від програми сюїти, надрукованої в беляєвському виданні⁷.

Докладно ідея твору і причини, з яких Римський-Корсаков викреслив надалі назви частин з Програми (і з наявного в нас видання зокрема), пояснені самим автором у “Літопису мого музичного життя”: “Программою, которою я руководствовался при сочинении “Шехерезады”, были отдельные, не связанные друг с другом эпизоды и картины из “Тысячи и одной ночи”, разбросанные по всем четырем частям сюиты [...]. Напрасно ищут в сюите моей лейт-мотивов, крепко связанных всегда с одними и теми же поэтическими идеями и представлениями. Напротив, в большинстве случаев, все эти кажущиеся лейт-мотивы ни что иное, как чисто музыкальный материал, или данные мотивы для симфонической разработки.” І далі композитор зазначає: “Первоначально я имел даже намерение назвать I часть “Шехерезады” – Prélude, II – Ballade, III – Adagio и IV – Finale;

Титульний аркуш першого видання "Шехерезади"
М.А. Римського-Корсакова

но по совету Лядова и других не сделал этого. Нежелательное для меня искание слишком определенной программы в сочинении моем заставило меня впоследствии, при новом издании, уничтожить даже и те намеки на нее [підкреслення наше – І. С.], каковые имелись в названиях перед каждой частью как-то: Море, Синдбадов корабль, рассказ Календера и проч. При сочинении "Шехерезады" указаниями этими я хотел лишь немного направить фантазию слушателя на ту дорогу, по которой шла моя собственная фантазия, предоста-

Программа.

Султан Шахріарь, убьденный въ коварствѣ и невѣрности женщинъ, далъ зарокъ казнить каждую изъ своихъ жевъ послѣ первой ночи; но султанша Шехеразада спасла свою жизнь тѣмъ, что служила завять его сказками, рассказывая ихъ ему въ продолженіе 1001 ночи, такъ что, побуждаемый любопытствомъ, Шахріарь постоянно откладывалъ ея казнь и наконецъ совершенно оставилъ свое намѣреніе. Много чудесъ рассказала ему Шехеразада, приводя стихи поэтовъ и слова пѣсень, влетаая сказку въ сказку, и расказъ въ расказъ.

~~I. Море и Сидбадовъ корабль.~~

~~II. Рассказъ Календера — царевича.~~

~~III. Царевичъ и Царевна.~~

~~IV. Багдадскій праздникъ. Море. Корабль разбивается о скалы за мѣдью садикомъ. Заключение.~~

М. А. Римско-Корсаковъ

Programme.

Le sultan Schahriar, persuadé de la fausseté et de l'infidélité des femmes, avait juré de faire donner la mort à chacune des ses femmes, après la première nuit. Mais la sultane Schéhérazade sauva sa vie en l'intéressant aux contes qu'elle lui raconta pendant la durée de 1001 nuits. Pressé par la curiosité, le sultan remettait d'un jour à l'autre le supplice de sa femme, et finit par renoncer complètement à sa résolution sanguinaire.

Bien des merveilles furent racontées à Schahriar par la sultane Schéhérazade. Pour ses récits, la sultane empruntait, aux poètes — leurs vers, aux chansons populaires — leurs paroles, et elle intercalait les récits et les aventures les uns dans les autres.

~~I. La mer et le vaisseau de Sindbad.~~

~~II. Le récit du Prince Kalender.~~

~~III. Le jeune prince et la jeune princesse.~~

~~IV. Fête à Bagdad. La mer. Le vaisseau se brise contre un rocher surmonté d'un guerrier d'airain. Conclusion.~~

Програма "Шехерезади" з автографом М.А. Римського-Корсакова
(на звороті титульного аркуша)

вив представлення более подробныя и частныя воле и настроению каждого. Мне хотелось только, чтобы слушатель, если ему нравится моя пьеса как симфоническая музыка, вынес бы впечатление, что это несомненно восточное повествование о каких-то многочисленных и разнообразных сказочных чудесах, а не просто четыре пьесы, играемые подряд и сочиненныя на общия всем четырем частям темы"⁹.

Отже, знайдений у музичному відділі примірник є саме першим виданням симфонічної сюїти. Він не датований, але відомо, що вперше

партитура “Шехерезади” і авторське перекладення її для фортепіано в чотири руки були опубліковані видавництвом М.П. Беляєва в 1889 р.¹⁰

Значна частина творів М.А. Римського-Корсакова вперше була опублікована видавництвом М.П. Беляєва. Причому прийнято було публікувати різні види видань творів. Для опер і симфонічних творів це партитури, оркестрові голоси, окремі видання оркестрових партій провідних інструментів, різні перекладення для фортепіано¹¹.

Найдієвішим учасником усієї видавничої справи Беляєва був М.А. Римський-Корсаков. Він вів листування з нотодрукарнею, в якому приділяв увагу технічним особливостям друкування, гравірування та якості видань. Витрачав велику кількість часу на добір творів, коригування не лише своїх, але й чужих творів, вів листування з авторами, домагаючись граничної наочності рукописів, що готувалися до друку. У бібліотеці Московської консерваторії зберігається листування М.А. Римського-Корсакова і М.П. Беляєва, загалом 57 документів, більшість листів є суто ділового характеру і стосуються подробиць видавничої справи фірми М.П. Беляєва¹².

Видавнича фірма М.П. Беляєва була заснована в Лейпцигу 20 червня (2 липня) 1885 р. Плідна діяльність видавництва, основною метою якої було видання музичних творів російських композиторів, тривала понад 30 років. Засновник фірми Митрофан Петрович Беляєв (1836–1903), багатий лісопромисловець, меценат, музичний діяч, нотовидавець. Заснував видавництво за кордоном з кількох причин: Лейпциг був світовим книго-, нотовидавничим і торговим центром. Крім того, між Росією і зарубіжними країнами не існувало літературно-художньої конвенції, тому авторські права російських композиторів не охоронялися в Західній Європі й Америці. Марка ж німецької видавничої фірми в сполученні з російською забезпечувала право авторської власності як у Росії, так і за кордоном, що й обумовлено в нашому виданні на титульному аркуші перед вихідними даними: *Propriété de l'Editeur pour tous Pays*.

Поліграфічною базою видавництва була нотодрукарня Редера. Будучи однією з кращих у світі, нотодрукарня славилася прекрасними діловими якостями: професіоналізмом, чіткістю і сумлінністю в роботі з клієнтами, акуратністю, добірністю нотних знаків, дешевиною видань. Беляєвські видання, що зберігаються в НБУВ, відмінно збереглися завдяки фірмовому редерівському паперу. Нотні видання надруковані на папері з водяними знаками С G R * 5 або 11. Партитура “Шехерезади” з автографом М.А. Римського-Корсакова

надрукована на папері з водяними знаками С G R * 11. Видання вирізняють високохудожнє оформлення, відмінне гравірування, високоякісний друк. Керівником Лейпцизької контори був Франц Шефер, який опікувався усією технічною цариною видавничої справи. Продажем видань займалися фірма Кістера, а в Росії – фірми Бітнера і Юргенсона. Керівництво видавництвом, вирішення фінансових, організаційних і творчих завдань здійснювалося з Петербурга М.П. Беляєвим і «Музичним комітетом», головою якого був М.А. Римський-Корсаков, а членами – О.К. Глазунов і А.К. Лядов.

Діяльність М.П. Беляєва і заснованих ним музичних закладів мала художньо-просвітницький характер і відіграла неабияку роль у справі розвитку російської музичної культури. У будинку М.П. Беляєва у 80–90-і роки ХІХ ст. на музичних вечорах – “Беляєвських п’ятницях” – збиралися петербурзькі композитори, музиканти-виконавці. Був організований “Беляєвський гурток”, до якого входили М.А. Римський-Корсаков, О.К. Глазунов, А.К. Лядов, Ф.М. і С.М. Блуменфельди, М.М. Черепнін, Я. Вітол, М.О. Соколов. На вечорах збиралося іноді близько 70 осіб, постійним відвідувачем був В.В. Стасов; бували московські композитори: Скрибін, Чайковський, Танєєв. На кошти М.П. Беляєва були засновані “Глінкінські премії”, які щорічно присуджувалися російським музикантам за значний внесок у розвиток музичної культури, організовані конкурси на кращий твір камерного жанру, концерти “Російські квартетні вечори”. У 1885–1886 рр. Беляєвим була заснована концертна організація “Російські симфонічні концерти” – музично-пропагандистський, просвітницький заклад, діяльність якого тривала аж до 1918 р. Видавничий оркестровий каталог М.П. Беляєва практично відображає репертуар “Російських симфонічних концертів”¹³. Художнє керівництво здійснювали М.П. Беляєв, М.А. Римський-Корсаков, А.К. Лядов і О.К. Глазунов. Постійним диригентом упродовж багатьох років був М.А. Римський-Корсаков.

Надзвичайним актом самозречення була робота Римського-Корсакова по підготовці до друку посмертних творів композиторів, з якими його пов’язувала тісна дружба – О.С. Даргомижського, М.П. Мусоргського й О.П. Бородіна.

Важко переоцінити значення музичної спадщини М.А. Римського-Корсакова в історії музики. Він – автор 15 опер (12 великих і 3 одноактних), великих симфонічних творів, духовних творів, камерно-інструментальних і вокальних ансамблів, хорів, творів для окре-

мих інструментів і для інструментів з оркестром, романсів. Римський-Корсаков – новатор гармонії, майстер інструментування. Створені ним теоретичні праці “Підручник гармонії” та “Основи оркестрування” є одними з кращих посібників і до сьогодні. Микола Андрійович є засновником композиторської школи. За час багаторічної педагогічної діяльності він виховав понад 200 композиторів і музичних діячів, зокрема й українських. Серед них Ф.С. Акименко, Ф.М. і С.М. Блуменфельди, М.В. Лисенко, С.С. Прокоф'єв, І.Ф. Стравінський і багато інших.

Просвітницька і видавнича діяльність М.А. Римського-Корсакова і М.П. Беляєва є актом високого служіння на благо музичної культури, а зразки цієї діяльності, втілені у виданнях, – об'єктом вивчення, моральним і професійним орієнтиром для музикантів усіх часів.

¹ Відомості взято зі статті про М.А. Римського-Корсакова в комп'ютерній версії “Шедеври музики” // *Енциклопедія “Кирилл и Мефодий”*, 1997.

² *Асаф'єв Б.В.* Николай Андреевич Римский-Корсаков. – М.; Л., 1944. – С. 14

³ *Стефанович М. П.* Київський театр опери та балету : Іст. нарис. – К., 1961. – С. 203, 204.

⁴ *Римский-Корсаков Н.А.* Летопись моей музыкальной жизни, 1844–1906. – 2-е изд., испр. и доп. – СПб., 1910. – 354, V с.

⁵ Там же. – С. 239.

⁶ *Глазунов.* Исследования. Материалы. Публикации. Письма. – Л., 1960. – Т. 2. – С. 170.

⁷ Там же. – С. 172.

⁸ *Римский-Корсаков Н.А.* Полное собрание сочинений. – М., 1956. – Т. 22. – С. X – XI.

⁹ *Римский-Корсаков Н.А.* Летопись моей музыкальной жизни. – СПб., 1910. – С. 239–241.

¹⁰ *Римский-Корсаков А.Н.* Н.А. Римский-Корсаков. Жизнь и творчество. – М., 1936. – Вып. 3. – С. 61; Страницы жизни Н.А. Римского-Корсакова. Летопись жизни и творчества. / Авт.-сост. А.А. Орлова, В.Н. Римский-Корсаков. – Л., 1971. – Вып. 2. – С. 283.

¹¹ Видавництвом Беляєва були випущені наступні переклади “Шехерезади”: а) *Rédaction pour piano 2 m. par Paul Gilson.* Вид. номер 2214; б) *Transcription pour 2 pianos à 4 m par G. Humbert.* Изд. номер 3062; в) *Réduction pour piano a 4 m. par l'auteur.* Изд. номер 180.

¹² Из переписки Н.А. Римского-Корсакова и М.П. Беляева / Г. Ванькович // *Сов. музыка.* – 1933. – № 5. – С. 126–128.

¹³ *Трайнин. М.П.* Беляев и его кружок. – Л., 1975. – С. 21.